



İŞÇİ SAĞLIĞINDA KAPİTALİST DENETİM VE ANTI-KAPİTALİST DENETİM TARTIŞMALARI

Dr. Levent KOŞAR
TTB/Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi Editörü

TKY-ISO-OHSAS Risk Yönetimi Risk Değerlendirme

Kapitalizmin tarihini tanımlayan temel özellik onun sınırsız esnekliği ve yeni şartlara göre kendini değiştirerek adapte olmasıdır. Kapitalizm kendi var-sılığını devam ettirebilmek için 'esneklik' içerisinde kendisini değiştirebilmekte ve dönemsel uyumlar sağlamaktadır. Bu yaklaşım içerisinde; esnek üretim öncesi 'sosyal devlet' ya da Fordist üretim dönemi iyidir, esnek üretimin gelmesi ile çalışma yaşamı kötüleşmiştir ya da tam tersi 'kaliteli yaşam' gelmiştir yanılığına düşülmemesi gerekir. Kapitalizmin, ele alınırken tarihsel bir süreklilik taşıdığı, merkezi ve perifer kapitalist ülkelerde farklılık gösterdiği, sınıf mücadelelerinden etkilendiği ve kendini değiştirebildiği, ülkelerin tarihsel birikimlerine göre özgün gelişim gösterdiği dikkate alınmalıdır.

Kapitalizmin tarihselliğinin bir döneminde ortaya çıkan; Esnek üretim ve onun felsefesini de içeren TKY (Toplam Kalite Yönetimi) ile birbirinin matruşkaları olan ISO'lar (Uluslar arası Standartlar Örgütü), OHSAS'lar (İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi), Risk Yönetimi, Risk Değerlendirme vs gibi uygulamaları, kavramları ve bu kavram setleri üzerinden üretilen teorik argümanlarla kapitalizmin krizine bir çare aradığı kavranamaz ise; sosyalist muhalefetin ürettiği bilgiler dahi kapitalizm tarafından kullanılabilir hale gelir. Doğal olarak bu durum 'solun' değerlendirmelerinde de kafa karışıklığına yol açar.

Bu kafa karışıklığı o düzeye gelir ki; Günlük dilde kullanılan kalite, TKY içindeki 'kalite' ile bulamaç haline gelir, TKY felsefesi ve politikası içinde yer alan 'kalite' ile hiçbir ilgisinin olmadığı kavranamaz. Oysa ki; 'Oyun teorisi' olarak insan aklının şaşırtılması politikasına dayanarak türetilen 'kalite' üzerinden, işçi sınıfına ve işçi sınıfı hareketine karşı benzeri görülmemiş bir ideolojik saldırının kilit kelimesi oluşturulup, işçilerin isyan etmemesi gerektiğinin bir argümanı haline getirilmek istenir. Ancak, işçiler kapitalizmin tarihi içerisinde her zaman isyan etmişlerdir. Kapitalizm de bu isyanları engellemek için, işçileri denetim altında tutmak için türlü çareler geliştirmiş ve geliştirmeye de devam etmektedir. TKY ve ISO'lar ile buradan işçi sağlığı alanına doğru türetilen OHSAS'lar üzerinden işçi sınıfı kendi çıkarlarına göre düşünmekten alıkonulmaya, denetlenmeye, sermaye aklıyla yönetilmeye çalışılmaktadır. ABD, dünyadaki tek egemen güç olma amacıyla, ISO-9000'lerin yeni versiyonlarını geliştirirken (ISO-14000/ Çevre Standardı, OHSAS/ ISO -18000 / İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Standardı, vs.) ulusal standartlar (TSE'ler) oluşturulmuş ve bu standartlar kapitalizmin istediği gibi akademiden demokratik kitle örgütlerine kadar nüfuz etmiştir (1).

Emeğin bütünsel denetiminin sağlanması ve sermaye birikiminin istikrarında oynadığı rolün güçlenmesinde, farklı üretim biçimlerine göre değişiklik gösteren denetim biçimlerinin belirleyici etkisini görmek mümkündür. Kapitalist emek sürecinin ve onun gelişimine paralel olarak ortaya çıkan dene-



tim biçimleri ve uygulamaların işçiler üzerindeki etkilerinin ve etkilerin çeşitli düzeylerde yarattığı sonuçların bilinmesi, fabrika rejiminde emek denetimi olgusunun bir bütün olarak kavranabilmesi açısından önemlidir... Bu nedenle kapitalist denetimin, birbiriyle bağlantılı birden çok ögenin karşılıklı ilişkileri hesaba katılarak, nedenler ve sonuçları arasındaki ilişki ve çelişkiler dikkate alınarak ele alınması gerekir. İşçi sınıfının kapitalistler tarafından denetlenmesi sadece üretim alanında olmamasına rağmen, sömürünün gerçekleştiği üretim alanındaki denetim adına yapılanlar, diğer alanları da belirleyen bir özellik taşımaktadır. Çünkü; 'Üretim noktası birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir biçimde, malların (şeylerin) üretimi anlamında iktisadi; toplumsal ilişkilerin üretimi anlamında politik; bu ilişkilere dair deneyimlerin üretimi anlamında da ideolojik boyutlara sahiptir.' (2). Ve tüm bunlar göstermektedir ki; denetlemenin asıl fonksiyonu emek üretkenliğinin, artı-değer sömürüsünün daha ileri boyutuyla sürdürülmesidir.

Emeğin denetlenmesi hem ekonomik ve hem de ideolojik, sosyal ve siyasal öğeleri içermekteyken; Emeğin denetlenmesinde fabrika sisteminin ilk ortaya çıkmasından bu yana her dönem önemini koruyan denetim olgusu bugün, düne göre daha da gelişmiş, yaygınlaşmış ve bir o kadar da karmaşık hale gelmiştir. İşçilerin hareketlerini, işi yapış biçimlerini, çalışma hızlarını, davranışlarını işçi sağlığı ve güvenliğine tercüme edilmiş OHSAS (ISO-18000) kriterleri üzerinden Risk Değerlendirme Matrisine yatıran anlayış ve bu anlayışın teknik argümanları denetim aygıtı olarak iş görmekmekteyken, işçinin sağlığı ve güvenliği ile ilgilendiğini söylemek, ISO ve alt standartlarının amacının perdelenmesidir. İşçinin denetlenmesi, neredeyse her hareketinin denetim ve gözetim altına alınması gelinen noktadaki emek sürecinin karakteristiğini oluşturmaktadır. Acaba bu standartlar üzerinden risk değerlendirmede bulunurken neden matrislerimizde şunlar yer almaz: Firmanın işçi ücretleri, kâr oranları, işçilerin ücretlerine 1 lira bile zam yapılmazken üretim-satış rekortmenlerinin rakamları (madem ki derdimiz işçi sağlığını rakamlarla analiz etmek), o işyerindeki sendikaların durumuna yönelik sorular, vs... Ya da maden ocağında sefertasıyla yerin yetmiş kat altına giren işçinin beslenmesi-giderleri, işçi 24 saat işçiyse eğer ve emeğin yeniden kurulumu

için 'çalışma saati dışındaki' barınma-beslenme-ulaşım-eşi ve çocuklarının ihtiyaçları, ya da asgari ücret tespit komisyonunun reva gördükleri... Yani 'Bir işçinin sermaye ile ilişkisinden kaynaklanan ve onun yaşam kalite veya süresinde düşmeye neden olan her türlü sonucun kaynağı' neden Risk Değerlendirme Matrisleri'nde yer almaz? Aslında hepimizin bildiği gibi; Bu soru kendi yanıtını da dikte ederken, bu yanıtın içinde kapitalistin ve kapitalizmin risk matrisine yatırılması söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken kerteriz noktası ise; Modernizmin ve aydınlanmacı düşüncenin 'akılcı, bilimsel, teknolojik...' biçimciliği ile değil, sınıfsallığın özü ile söyleme ve eyleme geçmektir. Çünkü bizler işçi sağlığından doğru da biliriz ki; İş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayeti olgularının ve sayılarının ardında, daha derinden işleyen süreçler vardır.

Burawoy emek denetimini 'fabrika rejimleri' olarak tanımlarken, 'fabrika rejimleri'ni de despotik ve hegemonik rejimler olarak izah ediyor (3). Hegemonya öğrenmeyi de içeriyor, ama nasıl bir öğrenme? Şöyle diyorlar: 'Konumlandırılmış bilgi'; Kendisi için olmasa da, biçilen elbiseyi giyme. Herkes o elbisenin kendisi için olduğunu zannederek giyiyor. Önünde öyle bir ayna var ki, elbiseyi giydiğinde, her tarafı dökülüyor aslında, o elbise onun için değil. Ama ayna başka bir şey gösteriyor. Sanki elbise onun için biçilmiş gibi... Amaç bireyleri topluma tam üyelik için dönüştürme... (4). Bireylerin (mesele işçi sağlığı olunca siz bunu işçilerin diye okuyun) davranışlarını kapitalizm tarafından biçilen standart elbise içine hapsetme...

Kapitalizm hegemonyasını işçiler üzerinde kurarken biçtiği elbisenin ona uygunluğunu içselleştirmek için 'yönetişim' oyununa da girmekte ve sözüm ona işçileri karar süreçlerine ortak etmektedir! Biraz daha güçlendirmek açısından; 'Günümüzde en moda olan... kararlara işçiler de katılırsa, işten hoşlanmasalar da ödülleri fazla olmasa da sıkı çalışırlar... Şirketler, çalışanlarla işbirliği uygulamasını, üretkenliği artırmanın bir aracı olarak gördüğü için benimsemektedir. Oysa, Yugoslav sosyolog Rudi Supek'in belirttiği gibi işçilerle işbirliğine dayalı gerçek sosyalist deneyimlerde, işbirliğinin kendisi önemli bir amaç olarak görülmektedir; gerektiğinde üretkenlikten fedakarlık yapılabilir' (5). Burada da görüldüğü gibi; Bir yaklaşım tarzı '



bilimselliğini', yöntemini 'işçiye rağmen üretim' olarak kurarken, diğer bir yaklaşım tarzı bilimselliğinde, yönteminde işçinin kendisinin üretim ve yönetsel süreçlerdeki önemine vurgu yapıp, gerekirse 'üretkenlikten fedakarlık yapılmasını' öne çıkarıyor.

'Fabrika rejimi' içerisinde iş kazalarının önlenmesinde teknik unsurların önemi kadar işçi unsurunun davranışının da değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden ve bu işçi davranışlarının yönetilmesi (!) gerektiğinin kilit işleve sahip olduğunu savunan yaklaşımlar, çalışan davranışlarının iyi yönetildiği durumlarda iş kazaları ve meslek hastalıkları ile baş edilebileceğini savunmaktadır (6). 'Teknik ve davranışsal risk analizleri'nin kilit işleve sahip olduğu üzerine duran bu yaklaşım sahipleri aslında kapitalist sömürü sistemini kabul edip işçinin davranışlarını da bu sistemin beklentilerine göre uyarlaması gerektiğinin 'tersten savunucuları'dır. Ve bu anlayış sahipleri 'İş sağlığı ve güvenliği toplam kalite sisteminin bir parçasıdır.' (6) derken, işçi sağlığı meselesini nasıl kavradıklarını da açık ediyorlar.

TKY aslında kapitalizmin krizine çare olarak ortaya çıkıp 'kriz yönetim sistemi' içeriğinde sermayenin uygulama alanına girmiş ve buradan doğru en küçük birimlere ve her tür mesleki-teknik disiplinlere kadar ilgili alanın 'yönetimi'ne soyunmuştur. İşçi sağlığı meselesini 'teknik ve davranışsal risk analizleri', 'güvenlik kültürü' vs. gibi teknik bir kullara sıkıştıran yaklaşımlar doğal olarak kapitalist üretim ilişkilerinin ve bu ilişkiler içerisindeki işçinin artı-değer sömürüsü üzerinden her gün ve her daim 'emek yağması' altında sağlığının bozulduğunu, 'risk analizleri' tekniklerini öne çıkartarak (Teknik olarak herşeyin söylendiği/ölçüldüğü ancak bu teknik analizlerin TKY felsefesine bağlanıp buradan doğru işçi sağlığı politikaları üretildiği, bu anlamda da hiçbir şeyin söylenmediği bir 'incir yaprağı' misali) perdelemeye hizmet ediyorlar. Ve bu anlamda 'en küçük üretim alanları'nın yönetilmesine hizmet eden 'bilimsel'-teknik risk değerlendirmeleri yapıyor. Buradaki 'bilimsel risk değerlendirmesi' kavramı, risk değerlendirmesinin bilimsel yöntemlerle yapılması anlamına sahiptir. İşçi sağlığının içeriğine ilişkin değildir. Yani 'bilimsel risk değerlendirmesi' tekniği kapitalizmin o günkü ihtiyaçlarına uygun bir yöntemle kolları sıvamaktan başka bir anlama gelmez. Ve bu anlayışla, işçi sağlığı

ğında içeriğe ilişkin hiçbir göndermesi de yoktur. Yapılan risk değerlendirmelerinin işçi sağlığında bir özgünlüğü vardır elbette. Ama risk değerlendirme tekniğini/yöntemini onun kaçınılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu üretim süreçlerindeki artı-değer sömürüsü ve 'emek yağması'ndan ayırırsak hiçbir anlam taşımayacağını da bize diyalektik tarihsel maddeci materyalizm söyler. Anlatılmak istenen şudur ki; Risk değerlendirmesinin matematiği-cebiri ile üretim süreçlerinin artı-değer sömürüsünün ve 'emek yağması'nın iç bağlantıları ortaya çıkarılmalıdır. İç bağlantıların ortaya çıkarıldığında da görülecektir ki; İşçi emek-gücünü satın alan kapitalistin denetimi altında çalışmaktadır. Ve kapitalist için, emek süreci denetiminin yaşamsal olduğu Marks'ın şu sözlerinde kristalize olmaktadır: Denetim ve yönetim işi, sermaye ve emek arasındaki zıtlıktan, sermayenin emek üzerindeki egemenliğinden doğduğuna ve bu nedenle kapitalist üretim tarzı gibi, sınıf çelişkilerine dayanan bütün üretim tarzlarında ortak olduğuna göre, kapitalist düzen altında da, bütün birleşik toplumsal emeğin bireylere kendi özel görevleri olarak verildiği üretken işlevler ile doğrudan doğruya ve ayrılmaz bir biçimde bağlıdır (7).

TKY'nin sermayenin krizine bir çare olarak çıktığı ve 'verimin ve kalitenin geliştirilmesi'nde uygulanması gerektiği, bu nedenle üretim sürecindeki her kademeyi olduğu gibi işçi sağlığı ve güvenliği uygulamalarını da denetlemesi-yönetmesi (Bu vurgu tersinden de okunabilir: işçi sağlığı ve güvenliği standartları üzerinden işçileri denetleme) gerektiği saklanmamaktadır. 'Sistem yaklaşımı çerçevesinde, kalite ve çevre yönetim sistemlerinde olan gelişmelere paralel olarak BS 8800, OHSAS 18001 ve ILO-OSH gibi İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemleri geliştirilmiştir... İşletmelerce kalite ve verimliliğin nasıl artırılacağı sürekli üzerinde durulan bir konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. İşletmelerdeki iş güvenliği, çalışanların performansına ve maliyetlerdeki düşüslere etkisi olması sebebiyle önemlidir' (8). Bu durum; Verimlilik ve karlılığın yani artı-değer sömürüsünün öncelikli bir mesele olarak kapitalistlerce öne çıkarılması ancak asgari ölçülerde iş güvenliğine yönelmesi demektir. İşçi için ertesi gün tekrar üretimde bulunacak kadar asgari güvenlik ve sağlık, ama sermaye için öncelikle ertesi gün daha fazla verimlilik



ve daha fazla kar demektir. Burjuva hukuku çerçevesinde şekillenmiş olan bu 'sağlık ve güvenlik ile verimlilik ve kar' arasındaki makasta iş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayetleri oluşmakta iken, verimlilik ve karın artırılması için 'emek yağması'na dönüşen dönemlerde işe yığımsal işçi cinayetleri sınıfı katletmektedir. Örneğin en basit ve yaygın kullanılan Risk Değerlendirme (Derecelendirme) Matriksleri'ndeki senaryolarda; Frekans (olasılık) 1 olan ancak şiddet derecesi 5 olan durumlarda skor $1 \times 5 = 5$ olarak belirlenirken, bu skoru değerlendirilmeye bile alınmaması, göz ardı edilmesi teknik olarak yazılıma geçerken; şiddetin derecesinin 5 olmasının sonucu ölüme kadar varmaktadır. Ancak kapitalistin 'bilimsel' Risk Değerlendirme Matriksi'nde teknik olarak işçinin ölümünün önemi yoktur. Yani matematik ve cebir yönünden kabul edilen skor işçinin beden bütünselliğini yok ederken, bütün bu risk değerlendirmeleri de kalite yönetim sistematığı ve standardı altında dökümantasyon edilmektedir. Evet, burada tekniğin sürekli bir dikkat, özen ve eleştiri isteyen/geçiren bozucu bir araç haline gelebileceği ve teknik aklın da hilebaz bir hizmetçiye dönüşebileceği gerçeğiyle karşı karşıyayız. TKY ve ISO standartlarının doğurduğu "OHSAS 18001'in amacı, güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının yönetilmesidir" denirken; Sermaye örgütlerinin (2001 yılında ILO-OSH İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemi Rehberi'ni bir sermaye örgütü olan ILO da yayınlamıştır) bir akıl oyunu üzerinden kapitalistin güvenliğini işçinin sağlığı ve güvenliği olarak göstermeye çalışması ise sınıf perspektifi açısından anlaşılabilir bir şeydir!

Bizler de işçinin korunması tarafındayız. Ancak işçinin korunmasından anladığımız ise; işçinin bilimsel-teknik olarak ne kişisel korunması ne de kişisel koruyucular ile korunmasıdır. Bizlerin 'bilimsellik'ten kastının, içerik olduğunu teknik bir yöntem olmadığını bir kez daha hatırlatalım. Bu nedenle içeriği yanımıza alarak, içeriği rehberimiz kabul ederek 'bilimsel'-teknik risk analizlerini eleştireceğiz elbette. Dedik ya; onların 'aynası başka gösteriyor'. Bizim aynamızdan görünen ise; İşçinin davranışsal risk analizini yapmak değil, ekonomipolitik yasa çerçevesinde kapitalistin ve bir bütün olarak kapitalizmin davranışsal risk analizinin yapılmasıdır. Ve işçinin korunması ait olduğu sını-

fın, sınıf olarak kendisini koruması ile mümkün olacağına göre; işçinin korunması sınıfsal bir zorunluluktur ve doğru olan kavramdır. İşin güvenliği ve korunması ise kapitalistlerin işidir. Sınıfsal çatışma da burada cereyan etmektedir.

'1929 Krizi' ve kriz sonrası kapitalizm karamsarlığı kapılırken; son çare olarak sarıldıkları savaş da fayda yerine daha fazla yara almalarını beraberinde getirdi. Kapitalizm tekrardan canlanabilmek için yeni bir ekonomik yapılanmaya ve ona maya olacak bir ideolojiye ihtiyaç duydu. Bu ihtiyacın ürünü; TKY. Özellikle '1971 Krizi'yle birlikte dünyada, 1980 sonrası ise Türkiye'de uygulanmaya başlayan yeni liberal politikalarla, TKY felsefesi ışığında, kapitalizm yeniden yapılanma sürecine girdi. Kapitalizmin krizine çare olarak geliştirilen TKY ve onun matruşkalı olan ISO'lar, OHSAS'lar hepsi de 'kriz yönetim süreçleri'nin argümanı olarak sermaye tarafından işçiler ve onların örgütleri ile 'sol' çevrelerin literatürüne de sokuldu. İnsanlarımız 'kalite'nin ve 'kaliteli yaşamın' iyilikleri üzerine kabullerini gösterirken veya en azından kafa karışıklığı yaratılırken; verimlilik ve kar bu ideolojinin tek düsturu haline getirildi. Tarihin sonu ve işçi sınıfının bittiği yaygarası içerisinde; TKY ile üretimde demokrasi ('endüstriyel demokrasi') yaratılacağı, üretkenliğin artırılacağı, eşitlik ve özgürlüklerin geleceği, yaşam kalitesinin yükseleceği, iş barışının sağlanacağı vs gibi pek çok iddia kapitalizm tarafından pompalandı. TKY felsefesi ve uygulamasıyla; 'çalışanın emek sürecine katılımı ile yabancılaşmanın önüne geçileceği', 'insana değer verildiği', 'üretimin her safhasında tüm çalışanların fikri ve teknik becerilerini ürüne katmaları gerektiği' vb. tezler yaygınlaştırıldı. Kapitalizm içinde 'komünist hayaller' yaymanın görevini de üstlenen TKY işçilerin işyerlerine biat etmelerinin çekici gücü haline getirilirken; sermaye, felsefesini oluşturduğu TKY'nin dilini akademik ve toplumsal literatüre de soktu. Öyle ki, 'insan' ve 'çalışan' kavramları işçi sınıfının yerine kullanılarak sınıf mücadelesi düşüncelerden silinmek istendi. Bu bağlamda; Artı-değeri üreten tek varlık olan işçi 'insan' olarak sınıf bağlamından koparılarak sermayenin ve elbette ki karlarının en önemli objesi olduğu gizlenmeye çalışıldı. Bu 'insan'a değer verir görünürken aynı zamanda onu çok çalışması ve 'verimlilik' için ikna etmesi ve ikna üzerinden denetlemenin



argüman ve organlarını geliştirmesi gerekiyordu. Ve öyle de yaptı. Bu amaçla; onun tüm yaratıcılığını işine, becerilerini elinden geldiği kadar fazla geliştirerek ürüne katması, patronuyla işbirliği içinde olması, ürün geliştirici öneriler için gece gündüz düşünmesi, işinin ve ürününün kalitesinden de sorumlu olması, iş varsa çalışması, iş yoksa çalışmaması (karşılığında ücret istememesi), gereken uyumlulukta olması, işverene sadakatle bağlılık ve manevi borçluluk içinde olması istendi. Kapitalistlerin bu insana (işçiye) yatırım yapmalarının o kadar çok nedeni vardı ki, bütün isteklerinin yerine gelmesi için işçiyi eğitmeleri gerekiyordu. Bu nedenle; çocuk, genç, kadın, erişkin her düzeyde işçi ve hatta emek-gücünü satma potansiyeli olan işsizler TKY felsefesi ışığında eğitime tabi tutuldu (9).

TKY'nin matruşkaları olan 'İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetimi Sistemleri' ile işçi sağlığı alanına inen OHSAS'lar, Risk Değerlendirme Matriksleri vs. artık yasal çerçevesine oturtulmuş ve işyeri hekimleri ile iş güvenliği uzmanlarının günlük yaşantısını işgal etmiştir. Risk Değerlendirme Matriksleriyle meşgul olan mühendisler ve hekimler için; 'Ölçülen şeyin önemi, onu ölçmekte kullanılan tekniğin yanında ikinci plana düşmüştür.' (5). Bu biçimsel-teknisist yaklaşım burjuva düşüncesinden beslenen ve özellikle de üniversite eğitimi almış mesleki-teknik entelektüellerin en temel özelliğidir.

Risk değerlendirmesinin TKY, ISO, OHSAS sarmalından kurtarılması için; sınıf eksenli bir zemine ihtiyaç vardır. Bu durum risk değerlendirmesinin neye göre var edileceğini/var edilmesi gerektiğini gösterir. Yani metafizik ve formel mantığa göre matematiksel ve cebirsel görünen risk değerlendirmesi ile sınıf bağlamının bir alakası yokken (oysa ki sermaye kesimi bu bağı kurmuş ve 'iş sağlığı toplam kalitenin bir bileşenidir' belirlemede bulunmuş olmasına rağmen, kendisine 'sol' da tanımlayan teknisistler ise meselenin işçi sınıfı ideolojisi ile alakasını değil kurmak, alaka kuranlara da karşı söylem geliştirmeye çalışıyorlar), diyalektik maddeci materyalist yönetime göre risk değerlendirme işleminde 'bir dış itiş' (kapitalistin işçi ile uzlaşmaz ancak bir arada bulunması çelişkisi nedeniyle; işçinin denetlenmesi) aramak, bir nihai neden aramakla eş değerdir. Formel mantık dünyasında gezinenlerin bastığı zeminde şöyle bir yaklaşım ha-

kimdir; 'Her şey kendisine eşit olur, her şey kendisinden bekleneni yapmaktadır.' Yani 'risk analizi risk analizidir', 'balık balık olduğu için yüzmektedir'..! Risk analizinin sınıfsallıkla arasındaki geçişleri ve etkileşimlerini kuramazlar.

Yasal zorunluluk bir yana 'meslek örgütleri' de hekim ve mühendisler artık standardize edilen risk değerlendirme yöntemleri üzerine eğitimlerin zorunluluğunu anlatarak sisteme bağlanmanın içselleştirilmesine hizmet eder hale gelmiştir. Akademi ise 'bilimsel' yazılımlarının gerekçesini şöyle açıklıyor: "Yapılan analizler sonucunda firmalar, sağlık ve güvenlik sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için etkili bir yönetim sistemine ihtiyaç duymaktadır. Bu sistem OHSAS-18001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi olarak belirlenmiştir... Çağdaş işletmelerde 'Toplam Kalite Yönetimi' ilkelerine entegre olmuş iş güvenliği kavramı kalite ve verimlilik ilkeleri ile birlikte işletmeyi başarıya götüren üçlü saça ayağını oluşturmuştur. Böylece müşterinin, iş görenin ve toplumun beklentilerini hep bir arada karşılamayı hedefleyen..." (10).

Oysa ki, Hegel kendi döneminde 'bilimle' ilgilenenlere şöyle diyordu: Bilimle ilgilenen bir kişinin zihnine egemen olması gereken şey, sadece bir veri yığını birikimi değil, rasyonel bir kavrayış arzusu olmalıdır. Olguların ve sayıların ardında, daha derinden işleyen süreçler vardır. Kondratiyev'in bu süreçleri kavramaya çabaladığı doğrudur, ama tam da izlediği yöntem, onu elindeki bilgilerden doğru sonuçlar çıkarmaktan alıkoymuştur. Ve ilerde göreceğimiz gibi, kullandığı bilgiler bile temel tezini kanıtlamaktan uzaktır (11).

TKY'ne bağlı onun kök hücrelerinden üretilen ve sermayenin krizine çare olarak geliştirilen ve yine işçi sağlığı ve güvenliği alanına monte edilen bu standartlar aslında; emperyalist-kapitalist bağımlılık politikalarının en önemli araçlarından biridir. Üretimin yönetsel kurallarını koyan ve kriterlerini belirleyen geniş kapsamlı kontrol ve düzenleme mekanizmaları olduğu halde, işçi sınıfı tarafından teknik bir ayrıntı olarak değerlendirmeleri ve 'ekip çalışması' adına içinde olmaları istenir. Tüm üretim birimlerine girmesi ve buradan tüm topluma yayılması amaçlanan ele geçirme politikasının ana teması, teknolojinin ve onun özellikle 'bilimsel' olanının zararsız ve diğer politik yaptırımlardan bağımsız olarak gelişen bir sürecin olduğu varsayımı-



dır. Oysa ki, insanlığın en büyük handikapı da ‘yanılgılarının dayanağı’na dönüp bakmamasıdır. ‘Yanılgılarının dayanağı’ olan ISO; Dünyadaki toplam üretimi kalite standardına göre yeniden yapılandırmayı örgütleyen ve yöneten bir organizatör aygittir. 1994 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü’nün dünyadaki tüm üretimi ve yönetim yapılarını yeniden yapılandırmak üzere kullandığı yasa, hukuk ve ideolojinin temel alındığı TKY’nin kurallarını ISO prosedürleri yönlendirir... ISO prosedürleri İstatistiksel Proses Kontrol metodundan türetilerek, tüm sosyal ve siyasal olaylara ve yönetimlere ‘uygulanabilir’ olmak üzere geliştirilen ve tüm sosyo-ekonomik ‘gelişmelere’ müdahale edebilecek metodoloji ve kuramları kapsamaktadır (1). Evet! ‘Yanılgılarının dayanağı’ ve kök hücreleri olan ISO’dan OHSAS’lara geçip oradan da Risk Değerlendirme Matrisleri’ne sıçramanın karşılığı işçi sağlığında sınıf eksenli içeriği atlamaya kadar varır.

Risk Değerlendirme Matrisleri’nin bir ‘dış zorunluluğu’ vardır. Peki bu ‘dış zorunluluk’ nedir? Kök hücreden yani TKY ve ISO’dan doğru gelen ve OHSAS’ların tanımladığı çerçeve içine hapsedilen Risk Değerlendirme Matrisleri, matematik ve cebirleri bir birinin ‘dışsal zorunluluğu’ dur. Bir birinin ‘dışında’ görünmesine rağmen birbirlerini dolaylı olarak etkilerler ve ‘zorunluluktur’; çünkü birinin varlığı ötekine bağlıdır. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi işçi sınıfından saklanmaya çalışılırken, metafizik ve formel mantık illüzyonistleri matematiği, cebiri sözümlerine ona işçi sınıfının yardımına çağırırlar! Oysa ki emeğin sermaye tarafından denetlenmesi (hangi yöntem-teknik ile olursa olsun), işçinin kapitalist hesabına, onun denetimi ve gözetimi altında çalışmasının biçimsel sonucundan başka bir şey değildir.

Emperyalist-kapitalist bağımlılık politikalarının en önemli araçlarından olan standartlar (ISO-9000, ISO-2000-2001, CE, EN’ler, OHSAS-18000’ler vs) denetim mekanizması olarak işçileri kontrol eden ve yönlendiren felsefi sloganlarla alanı hemen kapsayıp ele geçirirken; Teknik bir mevzuat olarak kabul ettirilir ve boyun eğdirme koşulsuz düstur haline gelir. Sloganlarla, ISO-OHSAS standartlarının ‘düzenli bir iş disiplini ve iyileştirilmiş çalışma kuralları’ getirdiği izlenimi pekiştirilerek öğretilir. Buna eşdeğer ‘insan hakçılığı’, ‘sağlıklı yaşam hakkı’, ‘çalışmanın işyerinde güvenli olma hakkı’ vs... üretim

içinden ve bununla sıkı sıkıya bağlı güncel yaşama kadar, sınıf mücadelesinin yerine geçirilen en önemli ilgi alanları olarak çekici gösterilir.

Bu kafa karışıklığı içerisinde ve üstelik de sınıf mücadelesinin en çıplak görüldüğü işçi sağlığı alanında, bazı ‘sol’ çevreler tarafından da; haksızlığın, ayrıcalığın ve baskının yerine, sonsuz adalet ve vazgeçilmez insan ‘hakları’nın geçmesi gerektiği dillendirilir. Oysa ki; 18. Yüzyılda Avrupa burjuvazisinin iktidar mücadelesinde ön açıcı işlevler gören ‘Aydınlanma’nın, Marksizm tarafından aşılmasının üzerinden neredeyse iki asır geçmiştir. Ve artık ‘Nil nehrinde Volga gecelerini çağırmanın’ kıymeti harbiyesi kalmamıştır. Ancak, sınıf bağlamından koparılan bu ‘haklar’ manzumesi aslında bu hakların düşüncelerden bile silinmesi için yapılan bir çalışma olarak her düzeydeki eğitimlerin de içine yedirilmeye çalışılırken; bir ölüm paradesi atılarak, reel olanla sanal olan arasında çarpıcı biçimde ortaya çıkan çelişkiler ise ‘imaj’la yok edilir. Vizyon, ‘kalite’ üstüne yaratılan devasa bir ‘imaj’ ve propagandayla verilir ve tüm işçiler ikna edilene kadar uğraşılır (12).

Ne var ki, bu ‘akıl imparatorluğu’ düşünce âleminde gerçekler âlemine indiğinde, kapitalizmin duvarlarına çarpmakta, dar burjuva kalıplara bürünmektedir. Şöyle diyordu Engels: “Bugün biz bu akıl imparatorluğunun burjuvazinin idealize edilmiş imparatorluğundan başka bir şey olmadığını; bu sonsuz adaletin gerçekleşmesini burjuva adalette bulduğunu; bu eşitliğin yasalar önünde burjuva eşitliğe indirildiğini; burjuva mülkiyetin temel insan haklarından biri olarak ilan edildiğini; ve akıl devletinin (...) bir burjuva demokratik cumhuriyet olarak doğduğunu ve ancak öyle doğabileceğini biliyoruz.” (13).

Aslında kapitalistlerin bir denetleme ve yönetim aygıtı olan TKY-ISO ve bu kök hücreden doğru üreyen OHSAS vs. standartlar işçi sağlığı alanına indiğinde sermayenin kâr maksimizasyonu için işçi sınıfının zapturapt altına alınmasının araçları olduğu görülemedi. Çünkü mevcut demokratik-mesleki kitle örgütleri ile sendikaların da ‘sivilleşmesi’ isteniyordu. Bu haliyle, ‘sivil toplum örgütleri’, kaliteye inancı pekiştiren ve bu vizyona uygun hale getirilmek istenen meslek örgütleri ile işçi ve işçi örgütlerinin yeni vizyonudur. Ve elbette ki bu vizyona uygun yazılımlarda bulunacaklar ve bu yazılımları



da kendi kitlelerine yedireceklerdi. Anlaşılacağı gibi her işkolunda, en küçük üretim mekanında, işçi sağlığında denetimler yukarıdan aşağıya 'işçiyi denetlemeye' tercüme edildi. İşçilerin, kapitalist denetleme ve daha da ötesinde kapitalizmin iktidarı hakkında düşünmeleri; iktidardakilerin işçilere telkin ettiği şeyi düşünmelerine ikame edilmeye çalışıldı (5). Oysa ki işçi sağlığı ve güvenliği meselesinde 'denetim' denilen şeyden 'işçi sınıfının kapitalisti denetlemesi' anlaşılmalıdır. İşçi sağlığı meselesinde denetimler bu baş aşağıya duruştan kurtarılamaz ve anti-kapitalist paradigmaya bağlı 'nedensellik zemini'ne oturtulamaz ise işçi sınıfı ve bizler daha çok Soma, Ermenek, Davutpaşa, Ostim ile 'sonuçlar üzerinden' çarpışırız...

'Pratik Bilinç'

İnsan Beynini Yaratan Emektir!

Bir insanın belli bir yönde eyleme geçebilmesi için ön koşul, o insanın o yönde bir alternatifin varlığını bilmesi ve bu alternatif bilgiyi algılamasıdır.

Ama öncelikle emeğin insanlık tarihindeki değeri üzerine bir anımsatma üzerinden seslenmenin doğru bir yaklaşım olduğunu düşünmekteyiz.

Bu seslenme; nesnel temellere dayanan materyalist bir bakış açısının kendisidir. Toplumun ve doğanın sürekli bir diyalektik değişim süreci (çelişkilerden kaynaklı bir değişim süreci) içinde olduğunun bilincinde olanlar, her şeyin hareket halinde, oluş ve yok oluş içinde olduğunu da bilirler elbette...

Marx büyük eseri Kapital'de, kapitalist sistemin hareket yasalarını açık ederken; kapitalizmin, toplumsal gelişimin aşamalarından yalnızca biri olduğunu izah etme derindeydi. Ve 'Kapitalist sistem, nasıl ki feodal sistemdeki toplumsal güçlerin ve çelişkilerin bir sonucu olarak çıktıysa, aynı şekilde kendisi de bizzat kendi içinde taşıdığı çelişkiler tarafından yıkılacaktır' derken hareket halinde oluşu ve yok oluşu anlatıyordu.

Emeğin rolü üzerine yapmış olduğu bir çalışmada John Pickard, Engels'ten şunları aktarıyor: Engels'in temel amacı; insan emeğinin ve toplumsal organizasyonun, insan elinin ve beyninin gelişiminin ürünü değil nedeni olduğunu göstermekti. 'Emek', diye açıklar Engels; 'İnsan varlığının ilk temel koşuludur. Ve bu öylesine temel bir koşuldur ki, bir anlamda, bizzat insanı emeğin yarattığını söy-

leyebiliriz.' Engels bu görüşlerini, insanın gelişimine 'uygarlık' gözlüğünden bakan, bu süreci idealar ve düşünceler tarafından güdülenen bir süreç olarak gören kendi çağdaşlarının yaklaşımlarının tam karşısına koyarak, şöyle devam eder; 'Uygarlığın hızlı gelişiminin tüm erdemleri akla, beynin gelişimine ve faaliyetine atfedildi, çünkü bu ideolojik etki altında, emeğin oynadığı rolü kavrayamıyorlar.' İnsanlığın gelişimi konusundaki idealist fikir 'bilimsel çevreler' de genel kabul gören şu düşüncede ifadesini buluyordu: İnsanlık, elin gelişiminden ve iki-ayaklılıktan (dik yürüyüş) önce büyük bir beyin geliştirmiştir. Egemen düşüncenin hipnotize ettiği 'bilimsellik' çalışan elin en 'gösterişsiz' ürünlerini arka plana itiyordu. Oysa ki Engels insanlığın gelişimini diyalektik materyalist yönetime dayanarak şöyle izah ediyordu: "İlk insanlarda, dik duruş ve iki-ayaklılığın, elleri, alet yapımı ve kullanımı için serbest bırakmıştır. Alet yapımı ve kullanımı elin daha da rafine bir hale gelişini ve gelişmesini sağlamıştır, yani el, emeğin hem bir 'organı' hem de bir 'ürünü'dür." Devamında; 'Alet yapımı ve kullanımı, birlikte çalışmanın, toplumsal emeğin kullanımını ve anlamlılığını da artırır... Önce emek gelir, ondan sonra ve onun yanı sıra da konuşma. İnsansı maymun beyninin tedricen insan beynine dönüşmesinin altında yatan en özsel iki dürtü bunlardır.' Şüphesiz ki insanlığın gelişmesi, emek süreci ve toplumsal ilişkiyle karşılıklı bir etkileşim içindedir ve bu anlamda soyut düşünebilme ve muhakeme yetenekleri açısından da büyük bir kapasite ortaya çıkmıştır... Ancak tüm meselelere an itibarıyla bakanlar ya da insanlık tarihini kapitalizmle tanımlayanlar; 'emeği yaratan beyindir' deseler de, uzun vadeli evrimci bakış açısından, insan beynini yaratan şeyin emek olduğu açıktır... El sadece emeğin bir organı değil, aynı zamanda emeğin ürünüdür. Emek, insan eline, Rafael'in tablolarını, Thorwaldsen'in heykellerini ve Paganini'nin müziğini gerçekleştirebilmesi için gerekli yüksek kusursuzluğu sağladı (14).

Emeğin 'müdahale ettiği' her yerde insanlık değişiyor-gelişiyordu ve kendi sınıfsal-diliyle konuşmayı öğrenirken, kapitalist sınıfa ve onun 'beyin takımı' olarak yöneticilik yapanlara da asıl gücün ve toplumsal dokunun gerçek sahibinin emek olduğunu gösteriyordu. O eller ki emeğin hem 'organı' ve hem de ürünüyse... ve 'dil', Karl Marx'ın



kısaca ifade ettiği gibi 'pratik bilinç' ise eğer; İşçi sınıfı üretim süreçleri üzerinde teorik-politik dilini oluşturabileceği gibi denetimi ve daha da ötesinde yönetimi de gerçekleştirebilecek pratik gelişkinliğe ve tarihsel birikime sahiptir.

İşçi Denetimine Dair Kısa Giriş...

'Bilinçli toplumsal üretim'e giden yolda 'işçi denetimi' üzerinde tartışmalarda bulunmak için aktarımlar Dergi sayfalarımızda yer almıştır. Çünkü, 'işçi denetimi' hakkındaki yaşanmışlıklar ve konuşmalar, üzerine yoğunlaşmayı hak ediyor. Üretimde bulunan eller ki; emeğin hem 'organı' hem de ürünü ise ve yine işçi sınıfının dili de onun 'pratik bilinci' ise ve yine kapitalizm işçilere içinde yaşadıkları koşulları belirleme veya denetlemede herhangi bir gerçek söz hakkı verilmiyorsa... tarihsel arkeolojik kazı yapmanın tam da zamanıdır. Ancak, tartışmanın tarihsel/olgusal kökenlerine doğru giriş yapmak, arşivcilik düşkünlüğünden veya zor anlaşılabilirlik merakından ileri gelmiyor.

İşçi sınıfının tarih sahnesine ilk çıktığı Britanya'da devrimci hareket-birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak- bütününde ampirik, 'dene ve gör' türü bir yaklaşımı tercih ederek teoriyle hiçbir zaman fazla ilgilenmemiştir. Ama, genel maliyeti -netlik ve tutarlılık bakımından- ağır olmuştur. Hedefler ve ilerlemeyi engelleyen güçler açık seçik anlaşılmasızın -kısaca, bir tarih anlayışı olmaksızın- devrimci mücadele, 'yönü olmayan bir hareket' haline gelmeye yüz tutar (15).

Bu nedenle öncelikle 'işçi denetimi' hakkında karışık olan terminolojik ayıklanmaya ve yine 'işçi denetimi' uygulamalarının tarihsel zaman-mekan bazlı değerlendirmelerinin de birlikte ele alınmasına ihtiyaç vardır.

Britanya hareketinde (ve daha az bir ölçüde de İngiliz dilinde), ara sıra örtüşebilirse de, genellikle çok ayrı işlevler olan 'denetim' ile 'yönetim' işlevleri arasında açık seçik bir ayrıma nadiren gidilir. Fransız, İspanyol veya Rus siyasi literatüründe iki ayrı terim ('controle' ve 'gestion' ve 'gerencia', 'kontrolia' ve 'upravleniye'), sırasıyla, üreticilerin üretim süreci üzerindeki kısmi veya topyekün egemenliğine işaret eder. Birinde, işçi sınıfı (kolektif üretici) tüm temel kararları alır. Bunu, kendisini tamamen özdeşleştirdiği veya bütünüyle egemen olabileceğini düşündüğü, kendi tercihi olan örgütler (fabrika ko-

miteleri, işçi konseyleri vb.) sayesinde doğrudan kendisi yapar. Burada ne üretileceği, nasıl üretileceği, hangi maliyetle üretileceğini, kimin pahasına üretileceğini kararlaştırır. Olası diğer durum ise, bu temel kararların 'başka yerlerde', 'dışardan', yani devlet tarafından, parti tarafından veya üretim sürecinin kendisinde derin ve doğrudan kökleri olmayan başka bazı örgütler tarafından alındığı durumdur ve üreticilerin üretim araçlarından ayrılması (tüm sınıflı toplumların temeli) korunur. Her iki durumu da tanımlayan sözcükler var. Yönetmek; birisinin, hükümlan bir kişi veya kolektivite olarak, ilgili tüm olguların tam bilgisiyle kararları kendisinin almasıdır. Denetlemek ise; başkalarının aldığı kararları gözetlemek, gözden geçirmek veya yoklamaktır. Denetim hükümlanlığın sınırlanmasını ya da, en fazlası, kimi insanlar hedefleri belirlerken, diğerlerinin bu hedeflere ulaşmada uygun araçların kullanılıp kullanılmadığına baktığı bir iktidar ikiliği durumunu ifade eder (15).

Daha çok 'ikili iktidar' dönemlerinde tartışmaya (ve bir arayışa-mücadeleye) giren (ama daha önceleri başlayan) işçi sınıfının bu tarihsel örgütlenme dinamiği esasen bir 'istikrarsızlık' durumunun karşılığı olarak huzura çıkarken; 'İşçi denetimi' adını attığı yerden doğru ya geliştirerek kapitalizmi sınırlandırıp 'karşı denetime' ve buradan da kendi iktidarına (kendisini de sönmümlendirmek üzere) yürüyecek (bütün yönetsel işlevleri üstlenecek) ya da işçilerin üzerinde kapitalizm değişik yöntemlerle denetime devam edecektir.

Siyaset sahnesine gökten zembille inmeyenler tartışmak istediğimiz kavram setlerinin ve buradan doğru üreyecek teorinin ve politikaların derin anlama sahip olduğunu biliyor elbette. Sürekli bir mücadelenin gündemde olduğunun görülmesi gerektiği koşullarda yaşıyoruz: Renault işçileri, Tofaş işçileri, Türk-Traktör ... işçilerinin grevlerini işbirlikçi sendika olan Türk-Metal üzerinden sürdür (mek iste)mediği tersine kendi 'komitelerini' kurarak-oluşturarak iddialarını sürdürdüğünü biliyoruz. Yani bu işçiler üretken ellerinin onlarda oluşturduğu 'pratik bilinç' ile sermayenin ve işbirlikçi sendikandan denetiminden kurtulmaya çalışıyor. Ve bu kararlılığın ardındaki sır Renault işçisinin şu sözlerinde saklı: 'Gerçek sendikacılık neymiş gösterdik.' İşçilerin 'gerçek sendika' dedikleri mücadele içinde oluşturdukları 'İşçi Komitesi'. En küçük üretim bi-



rimlerinden yukarıya doğru kurdukları 'İşçi Komitesi', su ve ekmek kadar yaşamsal bir ihtiyaçlarını karşıladı işçilerin. Tüm saldırılara ve bölme girişimlerine rağmen birliklerini bozmamalarını sağlayan bu 'İşçi Komiteleri'dir... İşçiler bu yapıyı, başta Türk-Metal olmak üzere sendikalarda hakim, işçi iradesini hiçe sayan ve patronun ihtiyaçlarını esas alan anlayışın reddi üzerine kurdular. Binlerce işçinin katıldığı direnişin başarılı bir şekilde yürütülmesi için kurulan komitelerle işçi iradesi, bir işçi örgütü olarak somutlaştı. Kurulan bu yapı 'işçi demokrasisi'nin görülmesi açısından da önemli veriler sunuyor... Komiteler yoluyla tartışılarak alınan kararlar, yine aynı yolla duyuruluyor ve istisnasız tüm işçiler tarafından uygulanıyor... Komitelerin varlığı ve demokratik işleyiş, en yakıcı taleplerin somut olarak belirlenmiş olması, en kenarda duran işçiyi bile mücadelenin merkezine çekiyor. Direnişin gücü de buradan geliyor... Renault kurduğu komitelerle direnişe çıktı ve bunun faydalarını gördü... TOFAŞ 'İşçi Komiteleri'ni direniş sürerken oluşturdu. Komiteler kurulur kurulmaz havanın değiştiğini işçiler anlatıyor (16). Yine 'Metal Direnişi' sürerken; işçiler özgüven kazandı. 'İşyeri Komiteleri' örgütlenmelerinden başka bir yetkinin olmadığını defalarca ifade ettiler (17).

Anlaşılabileceği gibi bu mücadele(ler), farklı toplumsal katmanlar arasındaki (kapitalist-sermayedar, sendika bürokratları-işbirlikçi sendikal yapı ve işçi sınıfı) çatışan çıkarların kendisini ifade etmektedir. Ve elbette ki bu farklı çıkar gruplarının da işçi sağlığındaki 'denetim ve yönetim' üzerine farklı düşünceleri ve örgütlenme anlayışları olacaktır. Buradaki sorun çatışan güçlerin gerçekte neyi temsil ettiğinin anlaşılmasıdır.

'İşçi denetimi', 'işçi yönetimi' üzerine farklı yaklaşımların sınıfsal aidiyetlere karşılık gelen anlam ve içerikleri olması nedeniyle değişik yaşamışlıklara (yazının birinci bölümünde kapitalistlerin işçi sınıfını denetleme argümanlarından doğru yazılımda bulunmuşluk) ulaşmak ve aktarmak konuya yaklaşımın kerteriz noktalarını bizlere sunacaktır diye düşünmekteyiz.

Bunlardan birisi Rus devrimi sürecindeki pratikler ve tartışmalar iken, işçi sağlığı meselesinin içeriğini oluşturan 'sanayi idare sorunu' ve 'yeni toplumsal düzenin biçimlenişi' hakkındaki ilkeler ve farklı deneyimlere de ihtiyaç vardır. Yine 'bir ke-

lebeğin ömrü kadar da sürse' ülkemiz örnekleri vardır: Yeni Çeltek, Alpogut...vs.

Şurası açıktır ki; Toplumsallaşmış ekonomiyi demokratik biçimde idare etme -'işçi öz yönetimi'- girişimleri ile kapitalistin ve onun idarecilerinin işçilerin rızası olmaksızın artık bir adım dahi atmadıkları noktaya getirilmek istenen 'işçi denetimi' farklı olgulardır ve farklı üretim ilişkileri dönemlerine karşılık gelmektedir.

Oysa ki bugün hala etkisini sürdürmekte olan resmi mitoloji işçi denetimi ve yönetiminin ayrılmaz bir parçası olan işçi sağlığı ile ilgilenenleri öyle etkisi altına almıştır ki; 'Tam da yıkılmak istenen masalın içinde sarmaş dolaş olma tehlikesi' kendisini göstermektedir. TKY, ISO'lar, OHSAS'lar, Risk Yönetim Süreçleri, Risk Değerlendirmeleri ile kapitalizmin krizine en ufak üretim noktasında bile çare aranmakta, buna ilişkin modeller, teknik yöntemler oluşturulmaktadır. Ancak tüm bu araçları kendi egemenlik sistemlerini sürdürebilmek için kullanmak isteyen kapitalist sınıf ve onun işbirlikçileri 'var oluş koşullarını toptan değiştirme arayışındaki işçi sınıfının dinamiği'ni elbet bir gün görecektir ve onun gücünü yaşayacaktır. İşçi sınıfı ise kendi yarattığı tarihsel belleğinden doğru; Üreticinin üretim araçlarına egemen olmadığı, tersine, hem kendi emeğinin ürünlerinden ve hem de üretim araçlarından ayrıldığı bir üretim ilişkileri kalıbını çözümlenecektir.

Tüm sınıflı toplumlarda üretici üretim sürecini yönetenlerin tabiiyeti konumundayken; işçilerin üretimi 'denetlemesi' ya da daha ilerisinde 'yönetmesi' marjinal bir sorun olarak algılanmamalı, siyasetin-politikanın çekirdeği olduğu gibi işçi sağlığı meselesinin de omurgasını oluşturduğu kavranmalıdır. Önemli bir sorunsal da; Üretim araçlarının üretim ilişkilerini devrimciyleştirmeksizin el değiştirebileceğini kabul etsek de böylesi durumlarda toplum hala sınıflı bir toplum olarak kalacağı gibi, 'işçi denetimi'nin 'işçi yönetimi'ne evrilmediği durumda da üretimin hala üreticilerin kendilerinden 'başka bir ajan' tarafından yönetileceğidir.

Eğer bizim için 'Büyük Rus Devrimi' bir laboratuvar teşkil ediyorsa, sınırlı alıntılarla ve 1917-1921 aralığında Çarlık Rusyası'ndan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne doğru 'işçi denetimi' ve 'işçi yönetimi' eksenine 'daraltılmış' aktarımda bulunarak tartışmalara yol vermek istiyorum. Çünkü;



İşçi sağlığı meselesinde iş kazalarını, meslek hastalıklarını ve işçi cinayetlerini bir sağlık (sızlık) sonucu olarak görüyoruz. Bu sonucun nedenselliğini üretim sürecinin denetimi ve yönetiminden doğru okumanın ise Marksist bir yaklaşım olduğunu savunuyoruz.

Aktarımlarımda; Ortak hedeflere sahip gibi görünen anlayışların ne kadar farklı farklı savunulara/uygulamalara girdiğini göreceğiz. Ancak ister Bolşevikler olsun, ister Menşevikler olsun veya isterse de Anarşistler olsun 'işçi denetimi veya daha ileride işçi yönetimi organı' olarak 'İşçi Komiteleri'yle felsefi ve örgütsel olarak tanışmışlardır. Tartışma işçi denetimi ve işçi yönetimi (öz-denetim, öz-yönetim) organı olarak İşçi Komiteleri'nin yerel ve ülke düzeyinde örgütlenme farklılığındadır ve burada da araç-amaç, biçim-öz diyalektiği tartışması kaçınılmaz olarak vardır. Ve yine bu tartışmaların sosyalizme doğru taşıdığı anlayış farklılıkları da görülmektedir.

1917 Mart ayında Avrupa Rusya'sının bütün büyük sanayi merkezlerinde fabrika ve imalathane komiteleri ortaya çıkarken, taleplerini başlangıcından beri ücretler ve çalışma saatleriyle sınırlandırmazlarken, birçok yönetsel ayrıcalığa da meydan okumuşlardır. Ve 'fabrika komiteleri' idari, ekonomik ve teknik alanlarda yönetsel faaliyeti denetlemek için 'referans koşullarını' ilan ederken; Kharkov Fabrika Komiteleri Konferansı'nda, fabrika komiteleri üretimi üstlenmeli, korumalı, geliştirmeli, ücretleri belirlemeli, sağlığı gözetmeli, ürünlerin teknik kalitesini denetlemeli, bütün fabrika içi yönetmeliklere karar vermeli ve bütün çatışmaların çözümünü saptamalıdır... gibi kararlar alınır. Kimi delegeler daha bir ileri giderek, komitelerin fabrikaları doğrudan üstlerine almalarını ve bütün yönetsel işlevleri yürütmelerini dahi önerirler. İşçiler üretimin denetimini kendi ellerine aldıklarında, üretimin pratik yanlarını da öğreneceklerine olan inançlarıyla mevcut durumu sosyalist üretim düzeyine taşıyacaklarını görmüşlerdir. Ve 1917 Mayıs ayı içinde Lenin, Pravda'da 'işçi denetimi'ni açıkça onaylıyor ve şöyle yazıyordu: 'İşçiler, denetimin, gerçekten ve mutlaka işçilerin kendileri tarafından derhal gerçekleştirilmesini talep etmelidir.' (15).

1917 yılının 26 Eylül'ünde 'Sovyet hükümeti ülkenin dört bir yanında işçilerin üretim ve dağıtım üzerindeki denetimini derhal başlatmalıdır.' diyen

Lenin, 1 Ekim'de daha açık bir biçimde; 'İşçi denetimi derken, bu sloganı daima proletaryaya diktatörlüğüyle birleştirdiğimiz ve onu ikincisinden sonra söylediğimiz zaman, zihnimizdeki devlete de böylelikle açıklık kazandırmış oluyoruz...' ifadelerini kullanarak 'işçi denetimi'nin içeriğine yüklenmede bulunuyordu (15).

Kerensky'nin 'İkili İktidar' döneminde ve devrimin en coşkulu anlarında Bolşevikler 'fabrika komiteleri'ni şu sözlerle destekliyorlardı: 'Kapitalizmin kale kapılarını darbelerle yıkacak küttük, işçi sınıfının kendi zemininde yaratacağı sınıf mücadelesi organları'dır... İşçi denetimlerinin örgütsel aracı olan 'fabrika komiteleri'nin geleceğin nüvesi olduğu ve devletin değil, onların yönetmesi gerektiğine dair vurgular yapılırken; Lenin şunu ilave ediyordu: "Ağırlık noktasına 'fabrika komiteleri'ni kaydıracağız ve sloganımızı değiştirmeli ve 'bütün iktidar sovyetlere' yerine 'bütün iktidar fabrika komitelerine' demeliyiz" (15).

Bu tarihlerde bir metal işçileri gazetesi ise şöyle yazıyordu: 'İşçi sınıfı, doğası itibarıyla hem üretimde ve hem de özellikle üretimin örgütlenmesinde merkezi yeri işgal etmelidir... Gelecekte, bütün üretim proletaryanın istek ve iradesinin yansımaları temsil edecektir.' Fabrika komiteleri Çarlık yönetiminin son zamanlarında ve şubat dan ekime gelen günlerde de çok şeye muktedir olduğunu göstermişti. Bundan dolayı da 'işçi denetimi' tartışmalarında en ön sıraya oturmuştu (15).

Ancak o yıllarda; Devrimden önce 'işçi denetimi'ni önemseyenlerin devrimden sonra 'işçi yönetimi'ni ütöpik, anarşist ve zamansız bulduklarının, 'işçi denetimini' ve 'işçi yönetimini' zaman-mekan-ütopya sarmalına hapsedtiklerinin tartışmaları da yapılır.

'İşçi denetimi' organları olan işçi komiteleri ortaya çıkan en iyi işçi organizasyonu biçimiyken gelecekteki sosyalist toplumun da nüveleriydi. Bu komitelerin geliştirilmesi ve böylece devrim yapıldığında tam kontrol işlevlerini derhal üstlenmeye başlayabilecekleri 'birileri' tarafından gözden kaçırılıyordu. 'İşçi komiteleri'nin gelişim sürecini böyle okumayanlar 'işçilerin endüstriyi kendi başlarına yönetecek teknik ve yönetsel bilgilere sahip olmadığını' belirtiyorlardı. Oysa ki; 'işçi kontrolü'nün işe alma ve işten çıkarma, çalışma kuralları, saatleri ve ücretleri ve üretimin kendisi üzerinde gerçek



kontrolü şeklinde tanımlanmasını savunanlar; bu tür etkin kontrolün işçilerin eğitilmesine yardımcı olacağını ve tümüyle işçi yönetiminin-özyönetimin başarılacağı günü yaklaştıracağını ifade ediyorlardı (18).

'Ekonomik alanda otokraziye -tıpkı siyasal alanda verilmiş olduğu gibi- son vermek, işçi denetiminin görevidir' anlayışına sahip işçiler; 'Devletçi işçi denetimini değil, gerçek işçi denetimi'ni çağırırken, üretimin ve dağıtımın örgütlenmesinin işçi sınıfına verilmesini, devlete ve devlet hizmeti mekanizmalara bırakılmaması gerektiğini ısrarla savundular (15).

İşçi denetimi ve işçi yönetimi ve yine bu eylemlerin örgütlenme yapıları olan 'komiteler', 'sendikalar' tartışmasında; Bolşevik Parti yüksek düzeyinde bile görüş birliği yoktu ve yaklaşan devrimde 'işçi kontrolü' hakkında geliştirilmiş ya da kalıcı bir görüşe sahip değillerdi. Bu nedenle; 'İşçi kontrolü' ile ilgili parti görüş ve uygulamalarında çizgi çekmek yerine çoğunlukla daire çizilmesine şaşmamak gerek. Bu salınımların devrimci coşku içerisinde olabileceğini söylemek ve yine Bolşeviklerin ne komitelerle sendikalar arasında sürekli bir işbirliği sağlayabildiğini, ne de onlar olmaksızın devrimci siyaseti ve ekonomik iktidarı düşleyebildiklerini söylemek mümkün. Şubat'ta Çar devrildiğinde sol kattan olanlar da dahil hiçbir parti ileri geleni, 'işçi kontrolü' sorunu üzerine eğilmemişti ve tüm Rus Marksizm'inde 'işçi kontrolü' kavramı ile ilgili tek bir ayrıntılı analiz olmadığı gibi, 1917'de yeni fırsatlarla karşılaştıklarında Bolşevik liderler 'işçi kontrolü' üzerinde doğaçlama yapmak zorunda kaldılar. Bu nedenle; Bolşevik kuramı belirleyen varsayımların, bilinçli doğaçlamaya açık, akılcı durumlarda bile üretime yönelik ekonomik demokrasi noktasında 'işçi kontrolü'ne ilişkin daha dikkatli analiz yapma ve kalıcı bir siyaset oluşturma gereksinimlerinin kabullenilmesi gerekir (18).

Bizim için bir laboratuvar olan Çarlık Rusyası'ndan Sovyet Rusyası'na geçiş ve sonrasında akla ister istemez şu sorular da geliyor: Fabrika komiteleri de kendi içinde (ademimerkezi olmalarına karşın) iktidar aygıtları haline gelip bürokratikleşirler miydi? Bu aşamada belirtmeye değer ki; Paris Komünü, Sovyetler Kongresi veya bir İşçi Temsilcileri Komitesi ya da Grev Komitesi hepsi de yüksek derecede merkezi, ama yine de oldukça demokratiktir.

Öte yandan, feodalizm hem adem-i merkezi ve hem de fazlasıyla bürokratikti. Kilit soru, 'merkezi' aygıtın aşağıdan (seçilmiş ve geri çağrılabilir delegelerle) denetlenip denetlenmediği veya sözde adına hareket ettiklerinden kendisini ayırıp ayırmadığıdır. Tıpkı, 'tek adam yönetimi' ile 'kolektif yönetim' arasındaki esasa yönelik tartışma gibi; 'Kolektif yönetimin, kendinden, örtük erdemlere sahip olmadığını doğru biçimde kavramakla birlikte asıl sorunun (bireysel veya kolektif) yönetim ile bunun yönettikleri arasındaki ilişki sorunu olduğunu görmeyi başarmak' gibi... Asıl sorun 'bir' veya 'birkaç' yöneticinin yetkilerini kimden alacaklarıydı (15).

İşçi denetimi, işçi yönetimi tartışmaları İkili İktidar Dönemi ve Sovyetler Dönemi'nde 'devrimin ekonomik örgütlenmesi' içeriğiyle sürerken, değinmeden geçemeyeceğimiz bir diğer konu da; Teknik uzmanların işçi kontrolünden hoşlanmadığı ve adeta düşmanca baktığıydı. Bu teknik elemanların pek çoğu 1917 Ekim'den hemen sonra greve gitti ve Rusya Mühendisler Sendikası üyelerinin işçi kontrolü organlarına katılmasını yasakladı. Bu teknik elemanların/mühendislerin çoğu da kapitalist sınıfa gönülden bağlı değillerdi. Yaşamlarını sürdürebilmek için kendi emeklerini satmaları gereken kişiler olarak kendi ayrı menfaatlerinin bilincindediler. Ve içlerinden pek çoğu öğrencilikleri sırasında radikal siyasete karışmıştı... Çoğu mühendis devrim hükümetiyle işbirliği yapmayı kabullendi, fakat kendi konumlarının, kişisel güvenliklerinin ve üretimdeki uzmanlık rollerinin korunması koşulunu ileri sürdüler (18).

Olguların gerçek bilgisi olayların bütün akışının 'tarihsel bakımdan zorunlu' ve 'nesnel olarak belirlenmiş' olduğunu kabul etmeyi olanaksız kılarken; 1917'de 'her işçinin devleti yönetmeyi öğrenmesi gerekir' söylemlerinden, 1921'de 'devlet her işçiyi yönetecek yeterli güce sahiptir' söylemlerine gelinmiştir !?..

Derinleştirmek Bağlamında Son Söz Değil!

İşçi sağlığında 'işçi denetimleri'nin felsefi ve teorik anlamda olduğu kadar örgütsel düzlemde de tartışmayı hak ettiğini ifade etmek yanlış olmasa gerek. 'Bilim ve tekniğin kendisinin devrimcileştirilmesi olmadan bir özgürleşim düşünülemez' (19). Akademi, 'bilimsel' araştırma merkezleri ve buralardan doğru üretilen teknik yöntemlerin, işçi sağlığındaki



Risk Değerlendirme Matrisleri ve oluşturulan grafikler, parabol, chek-listler vs de dahil olmak üzere, önemlice bir kısmı işçi sınıfının denetlenerek sömürülmesine hizmet edecek bir anlayışla kullanılmaktadır. Bu nedenle, 'bilimsel' teknolojinin işçi sınıfı bağlamından kopuk, toplumsal değerlerin yaratıcısı olan işçileri göz ardı eden kullanımı yoğunca bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Toplumsal üretimi ve işçi sınıfının değer yargılarını gözetmeyen kapitalist merkezlerin ve kapitalizmin boyunduruğu altında bulunan akademik çevrelerin azami kâr hırsına bağlı olarak geliştirdiği teknolojik/teknik yöntemlerin (üretim araçları, üretim yöntemleri, üretim sürecini denetleme ve yönetme yöntem ve araçları) yıkıcı uygulamaları işçi sınıfını denetleyip-yönetmekte ve bir tahakküm aracı olarak kullanılmaktadır.

Teknoloji ve buna bağlı olarak üretilen teknik yöntemler üretim süreçlerinin demokratikleştirilmesine hizmet etmesi gerekirken, fabrikalardaki despotik ve hegemonik uygulamalar 'emek yağması'nı artırmakta ve işçinin beden bütünlüğüne saldırı devam etmektedir. Üretim araçlarının gelişkinliğine denk gelen bir üretim ilişkilerinin olgunlaştırılmasına kapitalistler tarafından baskı yapılmakta ve bu baskı teknik denetim ve yönetim aygıtlarıyla işçi sınıfını zaptı rapt altına almaktadır. Teknolojik üretimin ve bunun açığa çıkardığı 'bilimsel' zeminlere yön veren kapitalist zihniyetin değiştirilmesi, bilimselliğin ve buna bağlı olarak üretilen teknolojik ve teknik yöntemlerin işçi sınıfının yararına esas teşkil edecek şekilde işlevsel kılınarak, 'işçi denetimi'ne açılması ilkesel olarak kabul edilmelidir. Teknolojik birikimin ve buradan doğru üreyen teknik yöntem ve aygıtların işçi sınıfı aleyhine kullanılmasının reddedilerek işçi sınıfı yararına yeniden dizayn edilerek kullanımı esas alınmalıdır.

İşçi denetimi politikalarının ortaya çıkarılması her fabrika ve atölyede kolektif olarak oluşturulmalı, örgütlenme ve denetim eylemlerinin koordinasyonu işçi sınıfının kendisinde olmalıdır.

Elbette ki, her yeni örgütlenme modeli eskinin eleştirisi üzerinde yükselir. İşliklerde 'denetim modeli' 'işçiyi denetleme' mantalitesine göre kurulmuşken, işçi sınıfı bu modeli 'kapitalisti denetleme' modeline çevirmelidir. Çünkü; işçiyi azami-kâr dı-

şında yok sayan, onun kanından beslendiği halde işçi sağlığı politikalarının oluşumunda üretim sürecinin dışsal ögesi olarak gören zihniyete bağlı 'işçiyi denetleme' modeli iş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayetlerini doğası gereği ortadan kaldıramadığı gibi, önleyememiş veya en azından azaltamamıştır.

'Eskinin alternatifi' olarak onun eleştirisi üzerinden kurulan 'işçi denetimi' modellerinin her biri de (Sovyet deneyinde, Yeni Çeltik ve Alpagut örneklerinde de olduğu gibi) mükemmel ve sonsuz çözümleri içermemektedir. 'Yüceltici' ve 'mitolojik' söylemler, esasta anti-bilimsel ve dogmatik algının doğurduğu yanılsamaları içinde taşır... Belirtilmesi ve vurgulanması gereken; mutlak ve ebedi, mükemmel ve kesinlik içeren, her şeyi kendinde başlatıp kendinde bitiren doğrular değildir. Her şeyin kaldırıcı bir reçete olarak görülmemelidir. Nihayetinde verili olanın eleştirisi ve işçi sınıfının gereksinimlerinin gözetilmesi temelinde, güncel konjonktürün realitesini gözeterek, ancak realite içine hapsolmeden 'olabilirlikleri' hesaplayıp öncelikle kapitalizmin sınırlarını zorlayan-gedikler açan ve daha ötesinde onu aşan anti-kapitalist paradigma'ya bağlı işçi sağlığı mücadelesini yaratma çabası içinde olmalıyız. Yani olmasını istediğimiz noktaya kazığı çakıp, oradan günümüze çekeceğimiz bir klavuz hatta bağlı olarak bugünden yarıya yol alma becerisini gösterebilmeliyiz. Ancak böyle bir politika yapış tarzıyadır ki; Radikal muhalif bir güç olarak solun gücüyle, ütopyik alternatif gücü arasında çarpıcı bir boşluk gibi görünen 'apolitiklik' politik bir mecra'ya oturabilir.

Kapitalizm ölümsüz veya değişmez olmadığı gibi tarihteki diğer sosyoekonomik sistemlerden daha değişkendir. Fırtınalı çocukluk günlerini ve 'iyimler' taraflarını geride bırakmıştır. Nihai düşüş ve çürüme evresine girmiş olan kapitalizm tüm canlı organizmalar gibi, değişir, evrilir ve dolayısıyla birtakım ayırt edilebilir aşamalardan geçer. Ancak tüm bu süreçlerde ve geldiği konumda kapitalizmin olumsuz sonuçları olan iş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayetleri sınıfın omuzlarına ağır bir yük bindirmektedir. Kapitalizmin büyüme dönemleri dahi dünya ölçeğindeki çelişkileri düzeltmez, tam tersine onları son derece şiddetlendirir.

Kavranması gereken; Bu esasa dayalı bir işçi sağlığı mücadelesinin ana şifresini, temel ilke ve isketini çözümlenektir.



Kaynaklar

1. Çaralan, S. (2003), 'Kapitalizmin Yeni Yasası=ISO', Türk Tabipleri Birliği/Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 16, Sayfa: 7-12, Ekim-Kasım-Aralık 2003.
2. Aydoğanoğlu, E. (2011) Fabrikada Emek Denetimi, Ankara: Evrensel Yayınları.
3. Zencir, M. (2011) Beşinci Oturum, 'Hegemonya ve Karşı Hegemonya Mücadelesi; Gönüllülükten İtiraz Hakkına', 2011 Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi/Ankara, Basılmamış Yazılar.
4. Yılmaz, G. (2011) Beşinci Oturum, 'Hegemonya ve Karşı Hegemonya Mücadelesi; Gönüllülükten İtiraz Hakkına', 2011 Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi/Ankara, Basılmamış Yazılar.
5. Sennett, R. Otorite, Ayrıntı Yayınları, 2014. Sayfa: 131,
6. Kumral, H. 'Teknik ve Davranışsal Risk Analizleri', TMMOB/Kimya Mühendisleri Odası Yayını, Sayfa: 17.
7. Marx Karl, Kapital , cilt:3, sayfa.339, Çeviren : Alaaddin Bilgi, sol yayınları, 4. Basım, Ankara.
8. Kurt, M.; Özdemir, K. (2003) 'İşçi sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemleri', TTB/Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 16, Sayfa. 13, Yıl: Ekim-Kasım- Aralık 2003.
9. Çaralan, S. (1999) 'Toplam Kalite Yönetimine Eleştirel Bir Bakış', TMMOB Makine Mühendisleri Odası I. Kalite Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ekim 1999, Bursa, MMO Yayın no: 235, arxiv.mmo.org.tr/pdf/000007E0.pdf
10. Yakut, A.; Akbıyıklı R. (2013) 'İşçi sağlığı ve Güvenliği Yönetimi İle Toplam Kalite Yönetimi Sistemleri veri Analizi İncelenmesi', SAÜ. Fen Bil.Der.17.Cilt, 1. Sayı, S.97-103, 2013.
11. Woods, A. (2000) 'Marksizm ve Uzun Dalgalar Teorisi', 14. Kasım 2000, Londra, www.marxist.com/languages / turkish/longwaves.html
12. Çaralan, S. (2011) "Emperyalizm 'Teknik Bir Sorun' Değildir", 12-13 Aralık 2001-MAİ ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, www.antimai.org/bs/scar 11212.htm
13. Engels, F. 'Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi', İnter Yayınları, Sayfa: 46 marxisttutum.org/burjuva_ ay dinlanmaciligi_ve_marksizm_1.htm
14. Pickard, J. 'Engels ve İnsanın Gelişimi', www.marxist.com/languages/turkish/ johnpickard 0684.html,
15. Brinton, M. (1990) 'Bolşevikler ve İşçi Denetimi 1917'den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim', Ayrıntı Yayınları, Sayfa: 8-9, Birinci basım 1990.
16. Özkurt, M. Evrensel Gazetesi, 23.05.2015.
17. Yalçıntaş, Ö. Evrensel Gazetesi, 06.06.2015.
18. Siriani, C. (1990) 'İşçi Denetimi ve Sosyalist Demokrasi Sovyet Deneyimi', Belge Yayınları, Birinci Baskı Temmuz 1990, Sayfa: 69.
19. Gökalp, S. (2013) 'Demokratik Komünalizm ve Modernist Paradigmanın Eleştirel Analizi', Aram Yayınları, İkinci Baskı, Mart 2013, Sayfa:244.●

